

SO‘Z- TILNING ASOSIY BIRLIGI VA UNING FUNKSIYALARI

Qoraboyeva Tursunoy

Andijon davlat chet tili instituti

Filologiya va tillarni o‘qitish:
nemis tili yo‘nalishi 401-guruh talabasi

Ilmiy rahbar: Ismanova Odina

Annotatsiya: Ushbu maqolada so‘zning til tizimidagi o‘rni, uning shakl va ma’no jihatidan murakkab tuzilishi hamda asosiy vazifalari yoritilgan. So‘zning nominativ, kommunikativ, ekspressiv, deiktik va stilistik funksiyalari tahlil qilinib, uning inson nutqi va ijtimoiy-madaniy hayotdagi ahamiyati ochib berilgan. Tadqiqot natijalari so‘zning tilning markaziy birligi ekanini, fikrlash va muloqot jarayonida asosiy vosita bo‘lganini isbotlaydi.

Kalit so‘zlar: so‘z, til tizimi, kommunikativ funksiyalar, nominatsiya, ekspressivlik, nutq birligi.

Аннотация: В данной статье рассматривается роль слова в языковой системе, его структура, состоящая из формы и значения, а также основные функции слова. Анализируется номинативная, коммуникативная, экспрессивная, дейктическая и стилистическая функции слова. Показано, что слово является центральной единицей языка, играющей важную роль в процессе мышления, общения и культурного взаимодействия.

Ключевые слова: слово, языковая система, коммуникативная функция, номинация, экспрессивность, речевая единица.

Abstract: This article explores the role of the word as the central unit of language, focusing on its semantic and structural aspects as well as its main functions. The nominative, communicative, expressive, deictic, and stylistic functions of words are examined in detail. The findings emphasize that the word serves as the fundamental unit

of language, playing a crucial role in communication, cognitive processes, and cultural representation.

Keywords: word, language system, communicative function, nomination, expressiveness, speech unit

Til insoniyatning eng murakkab va eng muhim ijtimoiy hodisalaridan biridir. Til orqali odamlar o'z fikrini ifodalaydi, ma'lumot almashadi, bilim egallaydi va jamiyatda ijtimoiy munosabatlarni shakllantiradi. Tilning barcha birliklari o'zaro bog'langan tizim hosil qiladi. Shu tizimning markaziy elementi — so'zdir. So'z nutqda mustaqil ma'noga ega bo'lgan eng kichik birlik sifatida qatnashadi. U atrofdagi predmet va hodisalarni nomlaydi, insonning fikr va hissiyotlarini ifodalaydi, shuningdek, jamiyatdagi ijtimoiy va madaniy tajribani aks ettiradi. So'zning ikki asosiy jihati mavjud: shakl va ma'no. Shakl – so'zning fonetik va grafik ifodasi, ya'ni tovushlar yoki belgilar tizimi. Masalan, “kitob” so'zida harflar va ularning tovushlari so'z shaklini tashkil qiladi. Ma'no – so'z orqali uzatiladigan semantik mazmun. Bu narsa yoki hodisani tasvirlash, tushuntirish imkonini beradi. Masalan, “kitob” so'zi ma'noda matnli nashrni bildiradi. Shakl va ma'no uzviy bog'liq bo'lib, birining yo'qligi boshqa jihatning ma'nosiz bo'lishiga olib keladi. Shu sababdan, so'z tilning eng muhim va mustaqil birligi sifatida qaraladi. Til murakkab tizim bo'lib, unda quyidagi birliklar mavjud: fonema, morfema, so'z, so'z birikmasi, gap va matn. Fonema – eng kichik tovush birligi. Morfema – ma'no beruvchi eng kichik birlik. So'z – mustaqil ma'noga ega birlik. So'z birikmasi va gap – so'zlar orqali hosil qilinadi va muloqotning asosini tashkil qiladi. So'z til tizimidagi barcha birliklar uchun asos vazifasini bajaradi. Masalan, morfema va fonema faqat so'z tarkibida mantiqiy va semantik ahamiyatga ega bo'ladi. So'zning eng asosiy vazifasi predmet va hodisalarni nomlashdir. Nominativ funksiyasi orqali inson dunyoni idrok etadi va atrofdagi narsalarni til orqali belgilaydi. Masalan, daryo, kitob, mehnat so'zlari predmet va hodisalarni aniq nomlash imkonini beradi. Nominativ funksiyasi nutqning asosiy binosi hisoblanadi, chunki predmet nomlanmasa, uni tushunish va boshqa odamlarga yetkazish imkonsiz bo'ladi. So'z nutq jarayonida aloqa vositasi sifatida xizmat qiladi. So'zlar gap va matn shaklida birikib, fikrni yetkazadi. Bu funksiyada buyruq berish, savol berish, maslahat qilish va axborot uzatish

jarayonlari amalga oshiriladi. Masalan, “Iltimos, deraza oching” jumlasidagi soʻzlar fikrni aniqlik bilan ifodalaydi. Soʻz insonning ichki kechinmalari va his-tuygʻularini ifodalaydi. Masalan, ajoyib, dahshatli, quvonchli, gʻamgin kabi soʻzlar nutqqa hissiy rang beradi. Ekspressiv soʻzlar adabiy nutqda, sheʼriyatda, nutqiy ifoda va ijtimoiy muloqotda muhim rol oʻynaydi. Baʼzi soʻzlar predmetni bevosita koʻrsatadi. Masalan: bu, shu, u, mana, quyidagi. Bu soʻzlar nutqdagi kontekstni aniqlashga xizmat qiladi va kommunikativ jarayonni qiladi. Soʻzlar turli uslub va kontekstlarda turlicha qoʻllaniladi. Masalan, rasmiy uslubda ariza, maʼlumotnoma, buyrugʻ soʻzlari keng ishlatilsa, badiiy uslubda yulduzdek, sohil boʻyida, gʻubor kabi soʻzlar uchraydi. Stilistik funksiyada soʻz nutqning ohangini, kayfiyatini va ifoda kuchini oshiradi. Soʻzlar insoniyat madaniyati va tarixi bilan chambarchas bogʻliq. Har bir soʻz xalqning qadriyatlari, urf-odatlari, anʼanalarini aksamaralis ettiradi. Masalan, doʻstlik, mehr-oqibat, mehnat, oila kabi soʻzlar oʻzbek xalqining ijtimoiy-madaniy hayotini ifodalaydi. Shu sababdan soʻz milliy mentalitet va madaniyatning asosi hisoblanadi.

Xulosa

Soʻz tilning eng asosiy, markaziy va ajralmas birligi boʻlib, u mustaqil maʼnoga ega, predmet va hodisalarni nomlaydi, muloqotni taʼminlaydi va inson hissiyotlarini ifodalaydi. Shuningdek, soʻz ijtimoiy-madaniy jarayonlarda, tarix va madaniyatni saqlashda ham muhim vosita hisoblanadi. Tilning rivojlanishi va muloqot samaradorligi soʻzlar bilan chambarchas bogʻliq.

Foydalanilgan adabiyotlar:

Saidov N. Tilshunoslikka kirish. Toshkent: Fan nashriyoti, 2018.

Bozorov O. Umumiy tilshunoslik asoslari. Toshkent: Oʻqituvchi, 2015.

Ушаков Д. Н. Толковый словарь русского языка. Москва: Госиздат, 2014.

Halliday M. A. K. Language as Social Semiotic. London: Edward Arnold, 1978.

Lyons J. Language and Linguistics. Cambridge: Cambridge University Press, 1981.